

Prof. Dr. Oliver SCHMITT, Vjenë

SKËNDERBEU – STRUKTURA TË NJË QEVERISJEJE NË MESJETËN E VONË*

25 vjet zgjati lufta mbrojtëse e Skënderbeut kundër osmanëve, fakt ky, i cili me të drejtë theksohet në çdo studim për Gjergj Kastriotin.

Që ai qëndroi i paepur një çerekshkulli kundër një ushtrie ndoshta më të fuqishme në Evropën e vonshme mesjetare, lë përshtypje edhe më habitëse, ku kryengritja e Skënderbeut vihet në një kornizë më të gjerë të Evropës Juglindore:

Se shtetet krishtere të Ballkanit, të cilët qysh me shekuj, në rastin e Bizantit madje edhe qysh para njëmijëvjeçari, ekzistuan, u thyen zakonisht pas një beteje vendimtare.

Vendi i rezistencës së Skënderbeut del edhe më qartë, kur ajo vërehet nga perspektiva krahasuese evropiane.

Kurrkund, as në hapësirën greqishtfolëse, as në Bullgari e as në Serbi nuk iu kundërvu osmanëve një rezistencë aq këmbëngulëse.

Një vijim do të bëhet një përpjekje për të formuluar disa mendime, të cilat do të sqarojnë karakterin e veçantë të rezistencës antiosmane.



* Kumtesë e mbajtur në Simpoziumin Shkencor "Gjergj Kastrioti Skënderbeu dhe epoka e tij", Prishtinë 21 nëntor 2005.

Në radhë të parë nuk do të trajtohet historia e ngjarjeve, por më shumë do të shqyrtohen strukturat në korniza krahasuese ballkanase, që e dallojnë sundin e Skënderbeut nga fqinjët e tij dhe që sqarojnë rezistencën e gjatë e të pazakontë.

Ky fillim strukturor historik nuk do të mohojë në asnjë mënyrë personalitetin e jashtëzakonshëm të Skënderbeut, por të kundërtën: do të nxjerrë në pah, se cilësitë e Skënderbeut nuk ishin vetëm në fushëbetejë.

Në qendër të shqyrtimit qëndrojnë hapja e burimeve ekonomike për prirjen e luftës dhe suita, d.m.th., ata burra, që ishin në raport lojal me Skënderbeun.

Po të krahasojmë sundimin e Skënderbeut me shtetet fqinje sllavo-jugore dhe greke; atëherë shfaqet problematike pikënisja e tij në luftë kundër osmanëve:

Në vitin 1444 ai nuk dispononte as oborr shtetëror e as aparat nëpunës shteti. Ai s'kontrollonte qytete të mëdha e aq më pak sundonte rrugë të rëndësishme tregtare. Ai nuk kishte asnjë port të fortifikuar dhe se burimet e tij ekonomike ishin modeste, veçanërisht kur krahasohet pasuria e despotëve serbë nga minierat e Fushë Kosovës.

Por pikërisht mungesa e strukturave qendrore në administratë dhe formacioni ushtarak doli për kohë të gjatë në të mirë të tij: kundër Perandorisë Bullgare, kundër princave serbë, kundër Bizantit dhe principatave greke zhvilluan Sulltanët një luftë konvencionale, d.m.th. ata fituan kundërshtarin në një betejë vendimtare dhe pushtuan pastaj kryeqytetin. Elita kundërshtarë u eliminua kështu për një kohë të shkurtër.

Pas kësaj rënie elita e robëruar nuk u bëri ballë më princave dhe fisnikërisë së tyre. Me rënien e kryeqytetit përkatës mbaronte edhe lufta.

Kurse Skënderbeu zhvillonte një luftë krejt tjetër: suita e tij ishte zakonisht shumë e vogël, për të dalë në mejdan kundër osmanëve. Veç kësaj Skënderbeu e kuptoi më së voni pas humbjes së Serbisë më 1448 dhe rrethimit të parë të Krujës më 1450, se kështjellat për të përbënin një strategji. Faktikisht ai nuk e mbante kurrë komandën në kështjellat e rrethuara.

Për të mos lidhur trupa të panevojshëm, merr një vendim të pazakontë: ai ia dorëzon kështjellën e tij më të rëndësishme mbretit të Napolit.

Sot do të quhej kjo outsourcing. d.m.th. ai i dorëzon një detyrë një aleati, e cila atë vetë vetëm se do ta ngarkonte. Napoli

dhe më vonë edhe Venediku hiqnin kështu shpenzimet e mbrojtjes së Krujës dhe financonin tërthorazi edhe luftën e Skënderbeut.

Skënderbeu siguronte ndikimin e tij duke stacionuar, gjatë rrethimeve, trupat ushtarake në Krujë.

Heqja dorë nga betejat e mëdha dhe mejdanet, heqja dorë nga vendosja e tij në njërën nga kështjellat, përbënin bazën strategjike vendimtare të Skënderbeut për mbijetesën ushtarake. Për osmanët kështu nuk ishte e mundur, të detyrojnë kundërshtarin në një betejë vendimtare dhe ta mundin atë me trupat e tyre superiore në numër e teknikë.

Skënderbeu ishte më fleksibilë se fqinjët e tij krishterë, të cilët dilnin përballë osmanëve me mjete tradicionale e konvencionale dhe me këtë nënshtroheshin.

Lufta guerilase e Skënderbeut është shtjelluar hollësisht sidomos nga shkencëtarë shqiptarë. Por përse ai më në fund dështoi?

Pikërisht këtu dalin arsyet për pushtimin osman të Shqipërisë dhe tregojnë, se sa shumë i ngushtoi Skënderbeu osmanët për të riorganizuar krejtësisht pritjen e luftës. Osmanët së pari kaluan në luftë dimri: zakonisht ata luftonin në fushatë sezonale mes majit dhe shtatorit dhe ktheheshin pastaj në kampet dimërore. Për të mos i lënë pushim Skënderbeut në dimër, Mehmedi II ndërtoi në verën e vitit 1466 kalanë e Elbasanit. Sulmet e prira prej aty, që arrinin deri në Shkodër, dëshmohen mirë në burime.

Por edhe më vendimtare ishte, se osmanët zbatoni forma të një lufte totale. Në vitet 1466 dhe 1467 trupat osmane hynë në vende malore të largëta, vranë e depërtuan popullsinë dhe asgjësuan sistematikisht infrastrukturën bujqësore dhe kopetë. Historiografi Kristobulos përshkruan, se si ushtarët osmanë prisnin sistematikisht pyjet përgjatë rrugëve kryesore për të penguar sulmet guerilase.

Osmanët zbatonin pra metoda, të cilat njihen edhe nga kohëra të reja për të luftuar guerilët: luftë kundër popullsisë civile, infrastrukturës ekonomike dhe ambientit jetësor. Askund në Ballkan nuk kishin përdorur osmanët mjete të atilla. Asnjë krahinë nuk u detyrua të paguaj një çmim kaq të lartë demografik dhe ekonomik, si Shqipëria e Mesme dhe pjesë të Shqipërisë së Veriut.

Shkenca është marrë deri më tash në mënyrë intensive me betejat e veçanta.

Por studimet moderne për historinë e luftës evropiane tregojnë, se beteja gjendet në fund të një zinxhiri të gjatë procesesh, të cilat janë shumë më të rëndësishme se konfrontimi ushtarak. Edhe prijësi më i shquar nuk e fiton betejën pa suitë, e cila nuk është e ushqyer, e pajisur dhe e paguar mirë.

Dhe këto detyra ia dha vetes edhe Skënderbeu. Se si i kapërceu ai ato do të shohim në vijim mbi bazë materialesh kryesisht të reja arkivore nga Venediku, Dubrovniku dhe Milano.

Së pari do të shqyrtohet suita e Skënderbeut.

Në Evropën mesjetare sundimi ishte më pak i lidhur për ndonjë territori, por më shumë për një njeri.

Pa vasalet e tyre monarkët në Perandorinë Gjermane ose në Francë nuk ishin të fuqishëm. E njëjta vlen edhe për Shqipërinë e vonshme mesjetare. Skënderbeu e filloi luftën si komandant i një lige fisnikësh. Por shpejt doli në shesh, se Arianitët, Muzakët dhe pos të tjerash Dukagjinasi nuk ishin gati t'i nënshtroheshin Skënderbeut.

Nga kujtimet e Gjon Muzakës kuptohet mirë arsyeja: familjet e vjetra nuk i shikonin Kastriotët si të barasvlershëm dhe secili bënte një politikë të jashtme mëvete. Për atë prezantohej Skënderbeu fillimisht si Balsha i ri.

Ai deshi të përfitonte nga nami i princit të famshëm të Shqipërisë së Veriut, Balsha III për t'u profiluar kundër familjeve të vjetra. Por prapë u bë e qartë se Skënderbeu nuk mund të mbështetej te fisnikëria shqiptare, përkundrazi, Balshajt në Shqipërinë e Mesme ai i detyroi në ekzil. Muzakajt humbën pas betejës së Beratit më 1455 çdo rëndësi. Arianitët nuk mundën të mbanin zonën e tyre të eksponuar në jug dhe kështu Lekë Dukagjini u bë rival i rrezikshëm i cili edhe në Itali gëzonte nam të madh.

Sikur Skënderbeu t'i besonte vetëm fisnikërisë, atëherë ai shumë shpejtë do t'u nënshtrohej osmanëve. Pra ai duhej të mbështetej edhe në grupe të tjera shoqërore. Humbja e sekretarisë së Skënderbeut vështirëson hulumtimin e suitës jashtë mase.

Në burime, permenden emra burrash të cilët zëvendësonin Skënderbeun jashtë Shqipërisë. Aty vërehen dy

grupe. Së pari duhen përmendur zëvendësit e kishës katolike të Shqipërisë. Rëndësia e tyre nuk mund të mbivlerësohet aspak. Qysh mes viteve 1446 dhe 1450 abati Lllazar ndërmerr legata të rëndësishme në Romë, Napoli dhe Burgundi. Më 1447 abati Pjetër, një i afërm i Skënderbeut, udhëton për në Napoli.

Së shpejti ngrihet abati nga Rotezo, Georg Pellinus, si figurë e rëndësishme në diplomacinë e Skënderbeut i cili deri më 1463 udhëton pa probleme nëpër oborret italiane. Nga viti 1460 këtë punë e merr në dorë figura më e rëndësishme e kishës katolike e mesjetës së vonshme në Shqipëri, Pal Engjëlli nga Drivasto, arqipeshkv i Durrësit. Ai nuk përcjell vetëm legata për në Napoli, Milano, Romë dhe Venedik; por ai është edhe një figurë e rëndësishme në parapërgatitjet e kryqëzatës së Piut II. Përkrenaren e famshme të Skënderbeut duhet ta ketë porositur ai. Përkrenarja është një kopje e përpiktë e përkrenares së Aleksandrit të Madh.

Pal Engjëlli kishte marrë premtimin nga Papa Piut II si kompensim për pjesëmarrjen në kryqëzatë, se do të kurorëzonte Skënderbeun. Arqipeshkvi i Durrësit deshti të prezantonte monarkun e ri në gjuhën politike të Evropës së Renesancës, dhe kjo gjuhë politike ishte e ndikuar krejtësisht prej Antikës.

Kështu planifikonte kisha katolike e Shqipërisë t'i prezantojë opinionit evropian Skënderbeun si Aleksandër të Madh, i cili do të dëbonte osmanët nga Evropa. Pal Engjëlli udhëhiqte pra jo vetëm politikën e jashtme të Skënderbeut por e bënte, edhe Atleta Christ-in në traditën e kryqëzatave të mesjetës, një princ renesance.

Pranë rolit të shkëlqyeshëm të klerikëve laikët duken pak më të zbehur. Por edhe ata kanë luajtur rol të rëndësishëm. Kështu p.sh., Ninac-i, udhëheqësi i sekretarisë së Skënderbeut, Petrus Smachi, protonoter i Krujës, Celnik Rajani, Francesco Maramonte i cili, më 1456, zëvendësoi Skënderbeun në Milano, Esopus Sgurus, legat në Napoli më 1453, kalorësi Martin Musachi, i cili udhëtoi prej në Napoli nëpër Romë deri në Burgundi.

Një rol kyçë luan familja Gazulli përmes së cilës bëheshin kontakte të rëndësishme të Skënderbeut me Dubrovnikun. Kalorësi Pal Gazulli merrej me zhvendosje parash dhe me legata në Napoli, Romë dhe Burgundi; astronomi i njohur Johannes Gazulli kujdesej për çështje financash, krijonte kontakte me Hungarinë, i sqaronte Republikës së Dubrovnikut,

më 1455, pse e zgjeroi Skënderbeu Kap Rodon-in në kështjellë. Gazulli administronte para të rëndësishme të kryqëzatave, të cilat Dubrovniku duhej t'ia jepte Skënderbeut, siguronte armë (1454) dhe një ziftpunues për ndërtimin e një anije (1455). Familja Gazulli i siguronte pra Skënderbeut para dhe teknologji lufte.

Rrethit të ngushtë i takonte edhe familja patrice Gonola/Gundulic nga Dubrovniku, veçanërisht Paul, Michael dhe Paladino de Gongola, të cilët merrnin përsipër legata për Skënderbeun, rekrutnin specialistë për konstruksion anijesh dhe kështjellash në Rodon dhe veproni si të autorizuar të Skënderbeut në Dubrovnik. Gondolasit u shfaqën si prominentë, kur Skënderbeu vizitoi Dubrovnikun. Prandaj edhe nuk do të habit fakti, se ata kultivonin kontakte tregtare me Shqipërinë 1464 blejnë Junius, Paladino dhe Paul de Gongola me shumën e madhe prej 1450 dukatesh drithë në zonën e sundimit të Skënderbeut.

Kontakte të ngushta me Skënderbeun mbanin edhe familjet Bona dhe Poza/Pucic.

Klerikët shqiptarë në Dubrovnik dhe patricët dubrovnikas bënë pjesë në rrethin më të ngushtë të Skënderbeut. Përkundër fisnikërisë shqiptare, për Skënderbeun, ishte i qartë lojaliteti i tyre.

Kjo suitë, e cila në mënyrë jospektakular, por shumë efektive dhe vendimtare, u kujdes për logjistikën e luftërave të Skënderbeut. Afër suitës së tij të ngushtë Skënderbeu kultivonte kontakte të jashtme intezeve – dhe të hulumtuara mirë.

Në një fazë të parë ai iu drejtohej fqinjëve të tij joshqiptarë në Evropën Juglindore: me mbretin boshnjak, Duka Stefan Vukcic në Hercegovinë, me Stefan Crnojevic në Mal të Zi dhe për një farë kohe edhe me despotin serb Dukan Georg Brankovic.

Edhe më me rëndësi ishin kontaktet e tija në Hungari, me Johann Hunyadi-n, më vonë edhe me Matthias Corvinus.

Skënderbeu shumë herët vendosi të ndërkombëtarizojë luftën kundër osmanëve, me anë të aleancave me fqinjët e tij ballkanas, por pastaj edhe me anë të lidhjeve të ngushta me shtetet italiane. Kjo që e mundur vetëm se Skënderbeu kishte krijuar suitën e tij personale.

Këto kontakte të jashtëme shërbenin parimisht për dy qëllime. Qëllimi i parë ishte iigurimi i parave, ndërsa i dyti sigurimi i teknologjisë luftarake.

Këto të dyja mungonin në territorin e tij. Burim kryesor të ardhurash ai kishte eksportin e drithit dhe të drurit që kryesisht ishin në duar të tregtarëve nga Dubrovniku she Venediku.

Një burim tjetër të ardhurash ofronte dhënia me qira e doganave po ashtu te investues të huaj. Këto qira garantonin të ardhura afatgjata.

Duke marrë parasysh jostabilitetin politik investimi për tregtarët nuk ishte aspak i sigurt mirëpo, me sa duket, fitimi ishte shumë premtues.

Më 1464 gjendet madje edhe një tregtar nga Milano si qiraxhi dogane.

Po ashtu Skënderbeu u garantonte investuesve një sigurim të lartë ligjor, këtë e dëshmojnë burimet e pabotuara nga Dubrovniku: kështu më 1465 një tregtar nga Dubrovniku iu mposht me dëshirën e vet gjyqësorisë së Skënderbeut e jo asaj të qytetit të tij.

Tregtia kalonte zakonisht nëpër portën e vogël të Shufadës.

Skënderbeu, në të vërtetë një bir malesh, kuptoi rëndësinë e detit sa vinte e më shumë: mund të posedohet se ai e zhvendosi pikëqëndrimin e pushtetit të tij në bregdet.

Jo Kruja, por Rodoni ishte kështjella e tij kryesore, sepse prej këtu ai kultivonte kontakte në Itali, në bregdet ai merrte armë dhe para. Krahës Afër Rodonit një rol të njëjtë luante edhe Lezha. Lezha lidhte bregdetin me botën malore dhe si e tillë për dukagjinast dhe për Skënderbeun ishte portë e vërtetë për në Itali.

Qyteti administrohej prej Venedikut, por nuk mund dhe aq të kontrollohej, si Durrësi i shtrirë mu afër detit.

Qyteti mund pra të quhet si zonë kontakti mes botës së fisnikërisë shqiptare dhe Adriatikut.

Skënderbeu duke pasur këtë gjë parasysh u mundua, t'i largohej varësisë me Venedikun nëpërmjet të komunikimit me Italinë:

Për atë atij i duheshin anije, ku punësoi mjeshtër ndërtimi anijesh nga Dubrovniku dhe luti edhe Venedikun, t'i

vejë anije në dispozicion – dhe këtë edhe pse ai vetë, siç informon një burim venedikas, detin nuk e pëlqente.

Mungesa e një flote luftarake, por edhe e anijeve tregtare u tregua për kohë të gjatë si mangësi.

Skënderbeu merrte anije me qira nga Dubrovniku për një kohë të caktuar. Po ashtu edhe Venediku i linte atij anije në dispozicion por kjo qe një zgjidhje e përkohshme. Për këtë shkak lidhjet e tij me Dubrovnikun, si shtet neutral, ishin edhe më të rëndësishme.

Është më lehtë të marrësh para se sa t'i administrosh ato. Në këtë drejtim Skënderbeu u tregua si organizator i aftë. Ai qysh atëhere përdorte metoda moderne të biznesit bankar.

Dubrovniku ishte për këtë disk rrotullues vendimtar, sepse aty kishin filialet e tyre edhe banka nga Firenca, kështu p.sh., godina e bankës Albizzi dhe Strozzi, zëvendësi i të cilave ishte Berto Belfradelli, në Shqipëri blinte dru dhe e eksportonte për në Apuli;

Një firencas tjetër, Frco Pauli de Benuzi bënte tregti me drithë shqiptar.

Më 1458 gjejmë Celnik Rajan-i në Dubrovnik i cili thyen një çek të bankës Pazzi.

Si princat tjerë ballkanas ashtu edhe Skënderbeu mbante një depozitim te banka e Republikës së Dubrovnikut. Pal Gazulli dhe Rajan-i i përmendur tërhiqnin prej aty para.

Rëndësia e metodave financiare moderne nuk mund të çmohet kurrë sa duhet.

Se cilën sasi kishin të ardhurat e Skënderbeut nga eksporti dhe qiratë doganore, as nuk mund të hamendësohet. Një gjë është e qartë se ajo nuk mjaftonte për financimin e luftës. Përkrahja sidomos e shteteve italiane kishte një rëndësi të madhe. Në këtë drejtim shteti kishtar u tregua shumë herët si shtyllë e rëndësishme. Venediku premtoi para të rregullta vjetore, mirëpo për shkak të konflikteve mes guvernatorëve venedikas dhe Skënderbeut ato nuk u paguan rregullisht. Sidomos në fazën e fundit të jetës së tij Skënderbeu ishte shumë i varur prej pagave ndihmëse nga Italia.

Një pyetje tjetër janë ndihmat në formë furnizimi me drithë.

Menjëherë pas fillimit të kryengritjes Skënderbeu mendohej të kontrollonte burimet bujqësore të Shqipërisë së Veriut. Kjo ishte arsyeja e luftës së tij kundër Venedikut. Jo

vetëm Venediku, por edhe dukagjinasi e bllokoni ekspansionin e Skënderbeut për në veri. Puna ishte të drithi, të kripa dhe të vërrini për bagëtinë, burim i rëndësishëm ekzistencial.

Por edhe dalja në det te Lezha dhe kontrolli mbi rrugët tregtare për në Prizren ishin të rëndësishme. Skënderbeu e humbi këtë konflikt. Baza e tij ekonomike mbeti e kufizuar me Shqipërinë e Mesme. Në vite të qeta ai mundi prej këtu të eksportojë drithë. Mirëpo gjatë sulmeve osmane, veçanërisht në vitet 1446 dhe 1467, korrjet u dëmtuan. Sidomos kah fundi i jetës së tij Skënderbeu ishte i varur nga importi i drithit nga Apulia. Më 1466 ai luti Papën që urgjentisht të mos dërgojë më trupa, sepse Shqipëria e grabitur prej osmanëve nuk mund ti ushqente as banorët e saj. Strategjia e tokës së djegur e Mehmedit II kishte qenë e suksesshme.

I qartë është fakti, se Shqipëria e Mesme për kohë të gjatë kishte bazë shumë të dobët demografike dhe ekonomike për luftën kundër osmanëve.

Skënderbeu u reagonte këtyre me liga të përmendura, por të cilat zakonisht nuk sillnin suksesin e dëshiruar. Kishte dallime të mëdha për mënyrat e luftërave në mes suitës së Skënderbeut dhe trupave të mercenarëve italian.

Edhe në pjesë të tjera të Evropës Juglindore dështoi bashkëpunimi ushtarak i Venedikasve dhe i Napolitanëve me princa regional.



Kryesia e punës nga e djathta: Prof. Dr. Ferit Duka, Akademik
Hivzi Islami, Akademik Rexhep Ismajli, Prof. Dr. Jusuf
Bajraktari, Prof. Dr. Selim Daci